

tice volume 1. Amsterdam: John Benjamins.

Vanhan kirjasuomen sanakirja I–II (A–I, J–K). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Valtion painatuskeskus 1985, 1994.

SKES I–VI = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VI. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura 1955–1978.

SSA I–III = *Suomen sanojen alkuperä* I–III. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.

TERMINATIIVISTEN PARTIKKELIEN ASTI JA SAAKKA SYVÄLUOTAUS

Pia Päiviö *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 75. Turku 2007. 264 s. (sis. 3 liitettä). ISBN 978-951-29-3191-0.

Pia Päiviö on onnistunut valitsemaan tutkimusaiheekseen lähes tutkimattoman sanaparin, vaikka fennistiikassa sanasemantiikan tutkimusta onkin harjoitettu kauan. *Asti* ja *saakka* osoittautuvat kielen taloudellisuuden ilmentymiksi, joiden merkitykseen on koodautunut monentyyppistä semanttista informaatiota.

Päiviön väitöskirja edustaa useaa fennistisessä tutkimuksessa sovellettua alaa. Työn teoreettisina ja metodisina lähtökohtina ovat kognitiivisen kieliopin, kieliopillistumisen ja terminatiivisuuden tutkimus. Tekijä on keskittynyt selkeästi rajatun kokonaisuuden, kahden lekseemin, funktioihin lauseessa ja niiden rooliin suomen kielen rajanilmauksissa. Laaja väitöskirja koostuu teoriapohjaisesta alkuosasta, kolmesta eri analyysiosasta ja kokoavasta tarkastelusta.

TEORIAPALETTI

Tutkimuksensa alkuosassa Päiviö käsittelee yleisesti kognitiivisen kieliopin käsitteistöä

ja taustaoletuksia. Kognitiivinen kielioppi on vakiinnuttanut asemansa Suomessa noin parinkymmenen vuoden aikana, ja sen teoreettiset näkemykset ovat saaneet vahvan jalansijan fennistisessä tutkimuksessa (esim. Leino 1993, Huumo 1997, Onikki-Rantajääskö 2001). Päiviön tutkimus on osa tätä tutkimustraditiota, ja työssä käytetyt tarkastelutavat ovat tutkimusperinteen mukaisia. Yhtenä polttavana kysymyksenä tekijällä on tutkimuskohteena olevien sanojen synonymia. Jo tutkimuksen alussa Päiviö toteaa käsityksensä synonymiasta olevan ristiriidassa kognitiivisen kielentutkimuksen lähtöoletusten kanssa: sen mukaan ilmaukset eivät koskaan ole täysin identtisiä, koska kukin muoto kantaa aina omanlaistaan mielikuvarakennetta.

Väitöskirjassa pohditaan myös kieliopillistumisprosessia, jossa kaksi leksikaalista yksikköä, *asti* ja *saakka*, ovat merkitykseltään osittain kieliopillistuneet abstrakteiksi, kielioppia palveleviksi yksiköiksi. Myös kieliopillistuminen on viime

aikoina ollut yhä useamman kielentutkijan tutkimuskohteena esimerkiksi kielten rakenteita vertailtaessa tai yhden kielen muuttumista ja variaatiota tutkittaessa. Väitöskirjan tutkimuskohde on myös tässä suhteessa ajankohtainen.

Päiviön väitöskirjan monimuotoisuuden kuuluu myös se, että tekijä tarkastelee *asti-* ja *saakka-*lekseemien kieliopillistumista suomen kirjakielen kehityksen eri vaiheissa. Diakroninen ja synkroninen näkökulma yhdistyvät näin »pankroniseksi». Myös pankronista otetta on jo aikaisemmissa fennistisissä tutkimuksissa käytetty (esim. Ojutkangas 2001). Päiviön työssä kieliopillistuminen tulee ilmi siinä, että *asti-* ja *saakka-*sanojen terminatiivisuuden liittyvä prosessin keston jatkumo on laajentunut myös asteikkojatkumoksi ja että *asti-* ja *saakka-*sanoja käytetään nykyisin myös subjektiivisen kaukaisuuden ilmaisemiseen (s. 236).

Mielenkiintoisen lisän Päiviön tutkimukseen tuo *asti-* ja *saakka-*sanojen kategorioinnin historia. Lukija pääsee seuraamaan suomen kirjakielen keskeisten vaiheiden vaikutuksia tutkittavien sanojen kieliopillistumiseen ja suomen kielen kieliopin kehityksen tarkastelun myötä myös kategoriointikysymyksiin.

Tutkimuksen alkuosaan liittyy myös terminatiivisuutta tarkasteleva luku. Päiviö pohtii terminatiivisijaa, rajatun jatkumon käsitettä, aspektia ja rajattua sekä terminatiivisuuden ilmaisun ja lauseen aspektin suhdetta. Terminatiivisuuden tarkastelun perustana tekijällä on Alhoniemen (1978) artikkeli, jossa nähdään suomen kielen terminatiivisuus funktionaalisenä ja pidetään paikallissijaista rajanilmaisua terminatiivisuuden ilmentymänä.

Päiviön väitöskirjassa on kaikkia teoreettisia lähtökohtia käsitelty varsin kattavasti, ja tekijä on paneutunut niihin huolellisesti.

AINEISTOTRIANGULAATIO

Päiviön tutkimuksessa on hyödynnetty aineistotriangulaatiota: tutkimusaineisto on koottu monesta eri lähteestä ja tutkimuksen eri osissa on käytetty eri aineistoja. Näin saadaan kattavampi ja luotettavampi kuva tutkimuskohteesta (Eskola ja Suoranta 1998: 68–69).

Ensimmäisessä osiossa aineistona on Päiviön itsensä kokoama murrekorpus, jonka hän on koonnut yhdistämällä olemassa olevien sähköisten murrekorpuksen esimerkit, poiminnat kielennäytekirjoista ja sana-arkiston kokoelmista. Tähän aineistoon tekijä on kelpuuttanut vähintään lauseen pituiset esimerkit. Toisessa osiossa tekijä on käyttänyt Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen ATK-muotoisia vanhan kirjasuomen ja 1800-luvun kirjakielen aineistoja ja vertaa niitä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nykykirjakielen aineiston korpuksiin. Aineistoa kootessa on otettu myös tekstilajien kirjo ja edustavuus huomioon. Kolmannessa osiossa tutkimusaineistona ovat kieliopit, sanakirjat sekä muu *asti-* ja *saakka-*sanoja käsittelevä tutkimuskirjallisuus.

Päiviön tutkimus noudattaa myös aineistojen osalta vakiintuneita käytänteitä: tietyn kielenpiirteen ominaisuuksia tarkastellaan erilaisista korpuksista kootun oman aineiston muodostamassa kontekstissa. Päiviön aineisto on riittävän laaja ja monipuolinen kvalitatiivisen analyysin tekemiseen. Tekijä suhtautuu aineistoonsa, sen keruutapaan ja laajuuteen realistisesti eikä pyrikään tilastollisesti merkitseviin laskelmiin.

AINEISTON ANALYYSI

Kognitiivinen näkökulma -otsikon alla Päiviö analysoi siirtymistä, tilaa, toimintaa, tapahtumaa ja tekoa kuvaavia ilmauksia ja etsii *asti-* ja *saakka-*sanojen eri funktioita

▷

spatiaalisissa (luku 4), temporaalisissa (luku 5) ja skalaarisissa (luku 6) kehyksissä.

Päiviö tekee analyysia lauseen tasolla ja tutkii muun muassa spatiaaliseen kehykseen sijoittuvia *asti-* ja *saakka-*sanain sisältäviä lauseita, joissa terminatiivinen JATKUMO-skeema toteutuu. Mielenkiintoista on, että siirtymä saa hyvin vahvan edustuksen aineistossa, eli siirtymä ja terminatiivisuus ovat jollakin tapaa suhteessa toisiinsa. Toisaalta oudoksuttaa se, että Päiviön tutkimuksen mukaan toiminta vain harvoin implikoi siirtymää tilassa (s. 87).

Mielenkiintoinen havainto luvussa 4 on, että *asti-* ja *saakka-*sanat ilmaisevat toisen tai toissijaisemman lokaliteetin subjektivistä kaukaisuutta myös silloin, kun lauseessa on kaksi lokaatiota (lähde- ja kohdelokaatio) ilmi pantuna (esim. *toi koski tullee Utujoelta saakka tonne lahteen*). Näin lauseen lukija tai kuulija saa vihjeen näkökulman fokusoinnista.

Lukujen 3, 4, 5 ja 6 loppuun tekijä on koontanut *asti-* ja *saakka-*sanojen funktiot spatiaalisessa, temporaalisessa ja skalaarisessa kehyksessä: sanat esimerkiksi korostavat ulottuvuuden loppurajaa, elaboroivat jatkumon, korostavat terminatiivista JATKUMO-luentaa, rajaavat tilanilmauksissa subjektimuuttujan olemassaoloa, kvantifioivat subjektimuuttujaa ja niin edelleen. Koonti on erittäin hyödyllinen ja ansiokas.

Päiviö on ratkaissut oman työnsä näkökulmasta hyvin kognitiivisen kieliopin »kiintopiste-ongelman» ja varannut kiintopiste-termin vain objektin funktiossa toimiville kiintopisteille (s. 32). Työn olennaisena osanahan on suomen kielen aspektin ilmaisemiseen käytettyjen keinojen tarkastelu, ja siksi Päiviö haluaa säilyttää objektin funktiossa toimivat kiintopisteet erillään intransitiivilauseiden lokatiivi- ja puiteadverbiaalien ilmaisemista kiintopisteistä. Perustelematta jää kuitenkin, miksi intransitiiviverbin pakollinen täydennys ja

puiteadverbiaali on yhdistetty, kun Päiviö nimittää molempia lokatiiveiksi. Eikö rajaa ilmaisevan pakollisen lokatiivin funktio eroa mitenkään rajaa ilmaisevan puiteadverbiaalin funktiosta esimerkiksi terminatiivisuuden osalta? Eikö ero ilmaisun muodossa merkitsekään eroa mielikuvaisuudessa, kuten kognitiivinen kielioppi olettaa?

Synonymiaa tekijä analysoi luvussa 7, jossa hän toteaa, että hänen tutkimansa sanat ovat synonyymisempia kuin lähimerkityksiset sanat yleensä ovat. Täydellistä synonymiaa tekijä ei kuitenkaan pysty tutkimuksessaan osoittamaan, vaikka pyrkiikin monin tavoin kumoamaan sen kognitiivisen kieliopin käsityksen, jonka mukaan täydellistä synonymiaa ei ole. Esimerkiksi spatiaalisessa ja temporaalisessa kehyksessä vain *asti* esiintyy lähes kaikissa suomen murteissa kaikkien prosessityyppien yhteydessä, kun taas *saaden*, *astikka* ja *saakka* eivät esiinny kaikilla alueilla ja kaikkien prosessityyppien yhteydessä. Samoin esimerkiksi skalaarisessa kehyksessä vain *asti* esiintyy seuralaisenaan 1. infinitiivi. *Asti* on myös frekvenssiltään huomattavasti yleisempi kuin muut.

Kieliopillistumisen tarkastelussa Päiviö keskittyy tutkimaan kieliopillisen merkityksen muuttumista ja soveltaa pankronista tapaa tarkastella kielioppia. Tekijä jäljittää etymologisen tarkastelun avulla tutkimiansa sanojen alkuperää, koska *asti-* ja *saakka-*sanojen eri merkitykset eivät ole nykypäivän kielenpuhujille läpinäkyviä. Analyysi on tarkkaa ja suurelta osin hyvin perusteltua. Kieliopillistumisen abstraktistumisketjun etenemisessä (s. 194) olisi voinut kiinnittää huomiota myös ajan perustavanlaatuisuuteen. Paikkahan voidaan aina ottaa tai jättää, mutta aikaa ei koskaan voi. Miten tämä näkyy kieliopillistumisketjussa? Metafora AIKA ON PAIKKA voinee sisältää myös tämän ajatuksen.

Asti-sanain merkityksen subjektivistuminen ja laajentunut käyttö temporaalisissa

ja kvalitatiivisissa ilmauksissa ovat kuvauksen kohteina luvussa 8. Erittäin mielenkiintoinen on Päiviön havainto, jonka mukaan *asti*-sana on alkanut ilmaista myös puhujan subjektiivista mielipidettä lokaation kaukaisuudesta, esimerkiksi *kulkivat he myös Hispaniasa ja Englandisa, ja vieläpä Itämeresäkin asti hakemasa kultaa*. (Ensimmäinen tällainen esiintymä on vuodelta 1830.)

Terminatiivisuuden tarkastelu herättää lukijassa kysymyksiä myös kiintopisteen elaboroivan predikaation kehukseen kuuluvasta tiedosta, esimerkiksi seuraavissa ilmauksissa: *Pelaaja heitti pallon kotipesään* vs. *Mies heitti kelkan naapurin pihaan, mies työnsi ~ toi ~ vei kelkan naapurin pihaan*. Tarkentaa voisi sitä, miten näissä erilainen liikkuva kiintopiste (*pallo, kelkka*) ja erilainen prosessi vaikuttavat lauseen tulkintaan. Miten jatkumoluonne syntyy näissä tapauksissa, kun Päiviön mukaan esimerkiksi lauseesta *Liisa tuli koulusta* jatkumoluonne puuttuu? Eikö predikaation kehukseen sisälly implisiittistä tietoa (esimerkiksi *kotiin*) tulemisesta, jos verbin valenssi sisältää sekä lähtö- että päätekohtan? Edellyttääkö terminatiivisuuden tulkinta aina ilmipantuja, jatkumoa elaboroivia elementtejä, siis jatkumon kumpaakin päätä ilmaisevia? Eikö verbiprosessi sinänsä voi olla jatkumoluonteinen? Päiviö toteaa, että terminatiivisessa lauseessa jatkumo on jollakin tavalla rajattu, mutta rajaustavat eroavat. Hän toteaa selkeästi myös sen, että suomen kieltä koskeva tutkimus ei ole vielä tyhjentävästi selvittänyt, mikä tekee lauseesta terminatiivisen ja milloin terminatiivisuutta ylipäätään voidaan ilmaista.

Luku 9 kokoaa tutkittavien partikkelien kategorioinnin kirjavan historian. Luku on oppihistoriallisesti arvokas. Kategorioinnin muutokset ilmentävät myös kieliopillistumiskehitystä: 1600-luvun postpositioista *asti* ja *saakka* kehittyi nykykielen termina-

tiivisia ja asteikkopartikkeleita. Kielenpuhujien tulkinnat (esim. lauseesta *Mies meni kylään asti*) saattavat nykyisinkin erota: toinen painottaa ulointa ja kaukaisinta rajaa, toinen subjektiivista kannanottoa.

TULOKSIA JA PÄÄTELMIÄ

Pia Päiviö osoittaa väitöstutkimuksessaan, että nykykielessä *asti*- ja *saakka*-sanoilla on kolmenlaista käyttöä ja usein näistä vähintään kaksi funktiota on edustettuna samassa ilmauksessa. Kognitiivisen kieliopin skeema-käsitteen alle voidaan yhdistää kaikki kolme funktiota. Mielestäni Päiviö pystyy luotettavasti osoittamaan (Kuvio 10-4, s. 227), että *asti* ja *saakka* muodostavat niitä edeltävän paikallissijalausekkeen kanssa [JATKUMO]-superskeeman, joka jakautuu kahteen alaskeemaan: [VÄYLÄ] ja [ALA].

Päiviön käyttämässä murreaineistossa suurin ero *asti*- ja *saakka*-sanojen käytössä näyttää olevan frekvenssissä. Vanhan kirjasuomen ja nykykielen aineistossakin (luku 8) *asti* on lähes kaksi kertaa frekventimpi kuin *saakka*. Tekijä pohtiikin sitä, miksi hänen aineistoissaan *saakka*-sanoja sisältäviä esimerkkilauseita on vähemmän. Ero saattaa olla myös tekstilajien ja -tyylien välillä: *asti* on yleisempi kauno- ja tietokirjallisuuden kielessä, *saakka* puolestaan lehti- ja radiokielessä (ks. TS 1979 s.v. *asti, saakka*). Samanlainen tekstilajiero löytyy myös CSC-Kielipankin sähköisestä suomen sanomalehtikielen aineistosta, jossa *asti* ja *saakka* muutoin ovat lähes yhtä frekventit. Päiviön käyttämässä Suomen Kuvalehden ja Aamulehden aineistoissa *asti* on kuitenkin huomattavasti yleisempi kuin *saakka*. Päiviö mainitsee tässä yhteydessä synonymian ja käyttökontekstin yhteyden. Jos puhuja käyttää harvemmin esiintyvää lekseemiä, hän korostaa sillä tahtomattaankin jotakin puolta asiasta, eikä merkitys ole enää aivan sama kuin yleisemmän variantin.

▷

Ottamatta huomioon *asti-* ja *saakka-*sanojen suuria frekvenssi-, kehys- ja käyttöeroja ja alueellista levikkiä Päiviö toteaa tutkimuksensa loppuluvussa (s. 234–236), että kognitiivisen kieliopin tulisi hyväksyä samanmerkityksisten sanojen olemassaolo ja synonymia. Jos tarkastelee tekstistä irrotettuja lauseita, näin voi ajatella. Sanoja kuitenkin käytetään lauseissa, joilla on aina yhteys edeltävään tai seuraavaan tekstiin (tai muuhun kontekstiin). Tekijä itsekin toteaa, että synonymian määrittelyssä merkisevä kriteeri on sanojen käyttö, ja sanojahan käytetään kontekstissa.

LOPUKSI

Pia Päiviön väitöskirjan tutkimusaihe on selkeästi rajattu, ja työ on sekä kielisysteemitason että kielenkäytön kannalta mielenkiintoinen. Tutkimusongelmat on täsmällisesti määritelty, ja tekijä on perehtynyt hyvin kognitiiviseen tutkimusalaan. Lisäksi tekijä osoittaa tuntevansa hyvin vanhan kirjakielen ja alan tutkimusperinteen. Aineisto on monipuolinen, joskin joiltakin osin eritasoisin kriteerein koottu. Triangulaatio tutkimusmenetelmänä on kiinnostava ja tutkittavia lekseemejä monipuolisesti valaiseva. Analyysi on perusteellista ja tulosten pohdinta syvällistä.

Kokonaisuudessaan Pia Päiviön väitöstutkimus osoittaa, miten monesta näkökulmasta kahden sanan esiintymistä ja niiden funktioiden kehittymistä voi tarkastella. Väitöskirja tuo uutta tietoa suomen kielen tutkimukseen ja houkuttaa tarkemmin pohtimaan muun muassa terminatiivisuuden yhteyksiä muihin kielenilmiöihin. ■

HELENA SULKALA
Sähköposti: helena.sulkala@oulu.fi

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1978: Suomen kielen terminatiiveista. – *Rakenteita. Juhla-kirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978* s. 188–206. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- ESKOLA, JARI – SUORANTA, JUHA 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- HUUMO, TUOMAS 1997: *Lokatiivit lauseen semanttisessa tulkinnassa. Ajan, omistajan, paikan ja tilan adverbialien keskinäiset suhteet suomen kielessä*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 55. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia I*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosten kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 845. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ, TIINA 2001: *Sarjoja. Nykysuomen paikallissijaiset olotilanilmaukset kielen analogisuuden ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 817. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TS = *Suomen kielen taajuussanasto* 1979. Toimittaneet Pauli Saukkonen, Marjatta Haipus, Antero Niemikorpi ja Helena Sulkala. Porvoo: WSOY.